SCANFAN

Milliyet 'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

6. FASİKÜL

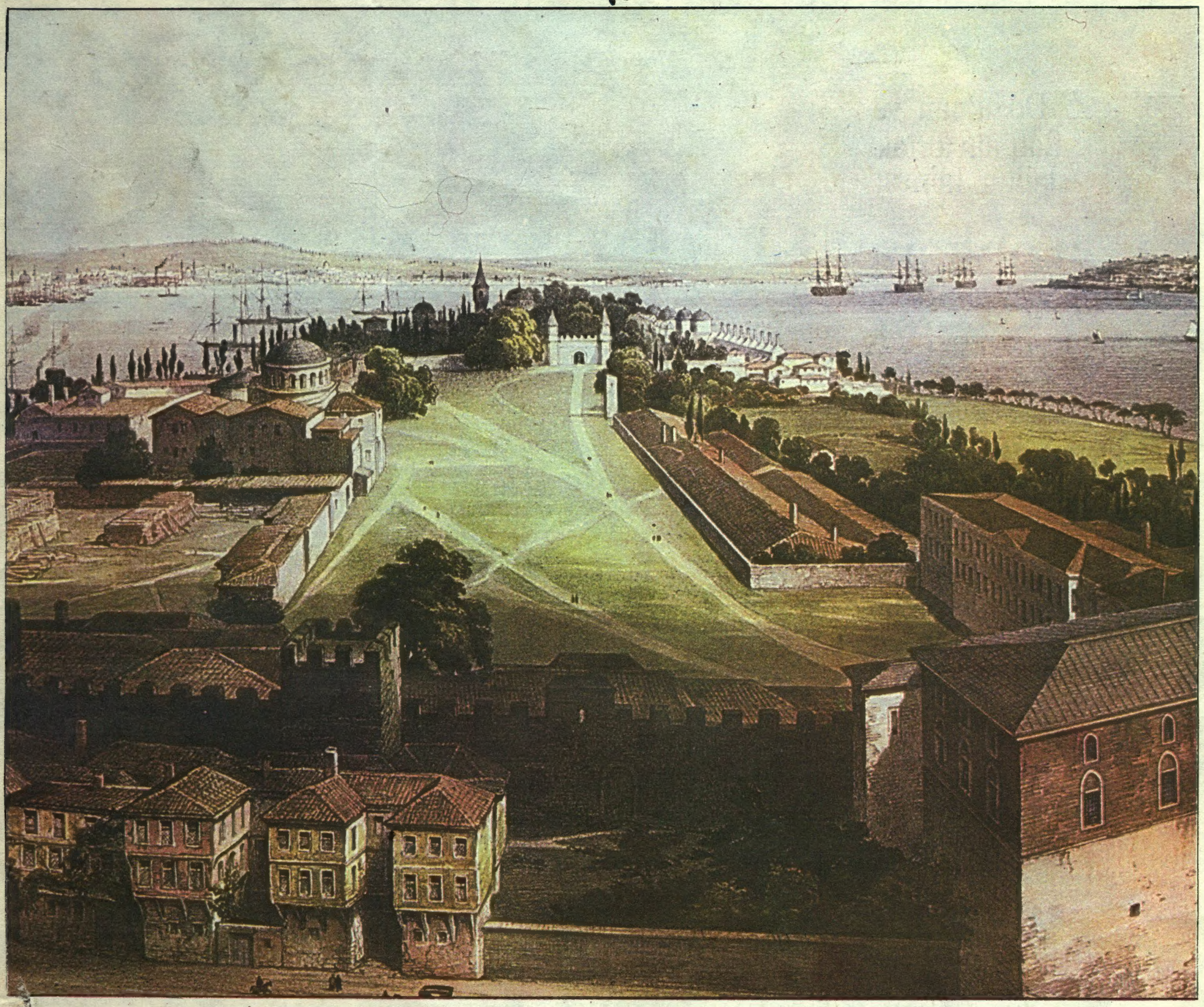

"Küçük kıyamet denilen İstanbul depreminde (1509) 109 mescid, 1070 ev harap olduktan başka halktan 5000 kişi telef oldu. Eğrikapı'dan Yedikule'ye kadar olan üç kat İstanbul suru yıkıldığı gibi Yedikule'den de başlayıp deniz kenarında İshakpaşa semti kapısına kadar harap oldu. Bunlardan başka Fatih Camii'nin kubbesi ve direklerinin başları çatladığı gibi imaret, hastane ve sahn medreselerinden bazılarının ve diğer bazı medreselerin de kubbeleri yıkıldı. Fatih tarafından Karaman Mahallesi baştan başa harap oldu. Sultan Bayezid Camii'nin kubbesi dağıldı ve Hadım Ali Paşa Camii'nin kubbesi düştüğü gibi Atmeydanı'ndaki sütunlardan altı tanesi devrildi. Topkapı Sarayı'nın deniz tarafı yer yer harap oldu. İstanbul'daki yıkılan yerleri yaptırmak için yirmi evden bir kişi ve ev başına yirmi ikişer akçe takdiriyle cerahor, yani ücretli amele tedarik edildi; bu suretle Anadolu'dan 37 bin ve Rumeli'den 29 bin cerahor çıkarılıp 3 bin kadar mimar ve dülger getirildi. Bunlardan başka yaya'lardan 8 bin ve müsellem tayfasından 3 bin kişiye de kireç yaktırıldı. Bu suretle devlete ait olan İstanbul ve Galata tarafındaki yerler için 915 Zilhiccesinin 18'inde başlayan inşaat 65 günde sona erdi."

ÂLÎ TARİHİ'nden aktaran İ.H. Uzunçarşılı

● *Tarihî yarımadanın Topkapı'yı içeren bölümü, Sarayburnu'na doğru, XIX. yüzyılda böylesine uyumlu bir bütünlük içindeydi. Ön planda yer alan ahşap konutlar, İstanbul'un geleneksel konut dokusunun iyi bir örneği sayılabilir. Süleymaniye çevresinde ve Zeyrek'te korunmaya alınan evlerle bu görünüm yeniden, dar bir çervede de olsa gerçekleştirilebilecektir. Benzeri bir çalışmayı da, Ayasofya civarında Turing ve Otomobil Kurumu tamamlama yolundadır.*

S.O.S İSTANBUL S.O.S

Doğu'nun ve Batı'nın ortak kültür mirası:

Topkapı Sarayı

● *Sarayburnu'nun ve Topkapı Sarayı'nın yüzyıl başında çekilmiş bir fotoğrafı...*
(Arkeoloji ve Sanat Dergisi arşivinden)

TOM HUME

"1980 yılında UNESCO, ICOM ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın üçlü anlaşmaları gereği Topkapı Sarayı kompleksini incelemek üzere bir heyet ülkemize geldi. Heyetin başında yer alan, Londra Müzesi kurucusu ve eski müdürü Tom Hume'ün bu yazısı, heyetin teknik raporundan bağımsız olarak, kişisel bir yaklaşım olarak düşünülmelidir"

İSTANBUL'u "İki kıtayı bağrında birleştiren kent" diye tanımlamak, artık kilişeden de öte bir şey olur. Ne var ki, gerçek bu. Topkapı Sarayı kompleksi de, bu heyecan verici en güzel yerlerin birinde, Haliç, Boğaziçi ve Marmara'nın birleştikleri noktada, Avrupa karalarının en ucunda kurulmuş, benzersiz bir yapılar topluluğudur. Yalnızca Türkiye'nin değil, insanlığın ortak bir kültür ve tarih mirası... Ama var olma savaşı içinde, eşsiz hâzinelerinden bazıları yok olmanın eşiğinde, gitti gidecek bir miras.

Topkapı Sarayı, İ.Ö. 9. yüzyılda İstanbul'un daha doğrusu o zamanki adıyla Lygos'un ilk sakinlerinin yerleştiği noktada kurulmuş... Kompleks, yalnızca tarihî bir sitte kurulmuş tarihî bir yapı, ya da yapılar topluluğu olmakla da kalmıyor. Eski kentin birçok önemli yapısına ve merkezî noktalarına da yakın. Koruma tasarılarına girişirken, akıldan çıkarılmaması gereken bir şey bu. Çünkü, bu merkezde korunmaya alınması gereken sayısız yapı ve alan var. Topkapı kompleksi ise hemen korunmaya alınması gereken harap yapıları, yanıbaşına kadar sokulmuş birçok eski kent yapılarını da içeriyor.

Ancak, bu korumanın çıkaracağı sorunlar, öylesine büyük ve o kadar masraflı ki, Batı Avrupa'nın ilk gelişmesinin uluslararası mirası olan bu kompleksin masrafını tek bir ülkenin karşılamasını beklemek, gerçekçi de olmaz, adil de. Korunacak, bugünün kuşaklarına daha iyi şekilde sunulacak ve sonraki kuşaklara aktarılacak şeyin eşsiz bir miras olduğu konusunda kuşku da yok.

Kompleksin ve alanın tümünün tarihî önemi ve buradaki koleksiyonların eşsizliği konusunda kimsenin itirazı da yok zaten. Topkapı'daki sanat eserlerinin bir kısmı, başka yerde eşi, benzeri bulunmayan şeyler. Hemen hemen hepsi de birinci sınıf. Bugünkü koşullar altında bile, Topkapı'yı ziyaret etmek, keyif veren, etkileyici bir olay. Ne var ki, bu çok daha hoş ve öğretici bir tecrübe olabilir.

Topkapı Sarayı kompleksinin sorunları, hatırı sayılır bir liste oluşturuyor: Çevre arazi, personel, bakım, onarım, koruma, güvenlik, ısıtma, havalandırma, aydınlatma ve nem ile atölyeler. Üstelik bu sorunlar yalnızca maddî olanakların sağlanması ile de çözümlenmiyor. Uluslararası bir işbirliği, yeniden organizasyon ve yetkili merciler arasında koordinasyon da şart.

Topkapı tarihî bölgesinin gerçek değerine kavuşabilmesi için, her şeyden önce dış alanların birleştirilmesi ve tüm koleksiyonlar için yeterli sergileme alanı sağlaması gerekiyor. Aynı zamanda, sergeleme olanaklarına ek olarak, müzenin tüm gerekleri, örneğin depolar, atölye ve yönetim bölümlerinin geliştirilmesi sağlanmalı. Bu muazzam ve geniş kapsamlı projenin bazı çözümleri için, kentin genel planlaması ile de bağlantı kurulmalı. Ondansonra atılacak ilk adım ise, var olan yapıların restorasyonunu sağlayacak çalışmalara girişmek ve hem mimarî yapılara değerini kazandıracak, hem de eldeki benzersiz koleksiyonlarınsergilenmesini sağlayacak yeni bir düzen kurmak...

Topkapı Sarayı kompleksinin çürüme ve harap olma sürecine girmesinin tarihteki ana nedenleri arasında, kıyıdaki son sarayın yangın sonucu yok olması, 18. yüzyılın ikinci yarısında köşkler, pavyonlar, bahçeler ve duvarları ortadan kaldıran demiryolunun yapımı, buna ek olarak Gülhane Hastanesi'nin ve bazı askerî depoların yapılması, saray bahçelerinde gelişi güzel yapım etkinlikleri ve sarayda yaşayanların 19. yüzyılın ikinci yarısında, Dolmabahçe Sarayı'na nakli sayılabilir.

Bugün sarayın ve ona bağlı yapıların birliği yitip gitmiştir. Mimarî kompleksin farklı unsurları, depo, yatakhane, matbaa ve atölye gibi, kompleksin amacına uygun olmayan işlevler için, farklı örgütler tarafından kullanılmaktadır. Durumu değiştirmek için gerçek bir müdahale ve söz konusu bölümleri mülkiyetinde bulunduran çeşitli devlet kuruluşları arasında işbirliği gereklidir. Yâni, asıl can alıcı sorun, sarayın, bahçelerin ve duvarlarının onarımı ve restorasyonu, çevre arazinin tekrar komplekse verilmesidir. Bu çabaların, mülkiyet ve toprak kullanımı sorularını, altyapıyı, yatırımları, mühendislik çalışmalarını kapsamına alması da şarttır.

Aslında saraya ait olan arazi, geçen yüzyılda bölündü. Bu arazinin değişik parçaları, bugün farklı resmî kuruluşların mülkiyetinde. Gerçek çözüm ise, saray siti mülkiyetini birleştirmek için, bu büyük arazinin Hazine'ye aktarılmasıdır.

Günde ortalama 10 bin, yaz aylarında 15 bin turist çeken kamplekste, İstanbul'un önde gelen hazinelerinden birini, Türkiye'nin turizm ekonomisi ve kültürel yaşamının en önemli unsurudur. Tarihî yarımadanın ucunda harikulâde bir sitte bulunan saray, demiryolu ve sahil yolunun yapımı, liman tesisleri, Sirkeci'deki ticarî gelişim yüzünden hem hasar görmüş, hem de saray bahçelerinin denizle bağlantısı kesilerek, sarayı çevreleyen alanda toprak kullanımı standartları düşmüştür. Son 30 yılda, demiryolu istasyon depolarının büyütülmesi, araba vapuru iskelesinin yapımı, Eminönü-Sirkeci bölgesinde otobüs duraklarının kurulması ile Sirkeci ve Sultanahmet'te toprak kullanımı yoğunluğunun artmasınınyanı sıra, tüm çevre bölgelerde küçük sanayinin gelişimi, kompleksin korunmasını olumsuz yönde etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

Topkapı Sarayı kompleksinin ve içindeki değerli sanat eserlerinin güvenlik açısından kusursuz durumda bulunduğu da iddia edilemez. Yazın s ayıları günde 15 bini bulan ziyaretçiler, güvenlik açısından birçok sakınca yaratmaktadır. Ancak, dünyanın en önemli müzelerinden biri olan Topkapı'ya gelen ziyaretçilerin sayısını kısıtlamak düşünülemez. Bu sorunun çözümü, görmeye ve öğrenmeye hevesli ziyaretçileri, zevklerine ve özel inceleme alanlarına göre farklı bölümlere yönlendirmektir. Ne var ki, müzenin sabotaj ve hırsızlık gibi tehlikelere karşı her tür güvenlik önlemleriyle donatılması da gerekir. İlk akla gelen önlemler de, kontrollü kapalı devre televizyon sistemi, kırılmaz camlar, eğitilmiş bir güvenlik kuvveti ve çağdaş düzeyde eksiksizbir yangınla mücadele donanımının sağlanmasıdır.

Güvenlik dışındaki birçok konuda da saray, dünya müzelerindeki standartların çok altındadır. Türk malı lambalar, dünyanın hiçbir müzesinde kullanılmayacak kadar kalitesizdir. Işınlardan etkilenen eserler için bile filtre yoktur. Işık ölçerler işe yaramayacak kadar basittir. İyi aydınlatma, doğru ölçümler ve daha iyi koruma için, gerekli malzemenin hepsinin ithal edilmesi şarttır. Bu konuda en gerçekçi çözüm, hükümetin Topkapı'ya gerekli malzeme için gümrük resmini kaldırarak, ithal kolaylığı sağlaması ve UNESCO ile diğer uluslararası kuruluşlardan yardım istenmesidir.

Müzenin birçok yerinde doğru-dürüst bir ısıtma tertibatı yoktur. Sanat eserlerinin çoğu, gündüz ile gece arasındaki ısı farklarından etkilenmektedir. Kompleksin varolma savaşında son derece belirleyici unsurlar olan havalandırma ve nemden koruma konularında da alınmamış dense yeridir. Öte yandan, kompleks bünyesindeki atölyeler, yıllar boyunca üst üste yığılmış olan koruma gereklerini karşılamaktan uzaktır. Bu atölyeler, ancak günlük onarımları yerine getirebilecek kapasitededir. Fotoğraf ve mikrofilm atölyesi ise, neredeyse asırlık denebilecek araç-gereçlerle, tüm bilim ve sanat âleminin gereksinimlerini karşılamaya çabalamaktadır.

Can alıcı sorunlardan biri de, personel konusudur. Personelin sayısı az, eğitim düzeyi yetersizdir. Maaşlar da çok düşüktür. Aslında son derece yetenekli olan birtakım elemanlar, sayıca işleri karşılamaktan uzaktır. Hemen hemen hepsinin de, müzecilik uzmanları tarafından eğitilmesi gerekmektedir.

Değerli koleksiyonların aynı derecede değerli yapılarda sergilemesi de sakıncalar doğurmaktadır. Sergilenenle sergilendiği yer arasında birlik sağlanamamakta bazı durumlarda bu birliği sağlayabilmek için birer mimarî hazine olan yapılar hasara uğratılmakta, çoğu kez de sergilenen eserlere bakan ziyaretçiler, mimarî güzellikleri gözden kaçırmaktadır. Bunun çözümü ise, kompleks içinde olan ama şu anda başka amaçlarla kullanılan yapıların, sergi yeri haline getirilmesi ve tarihî değerlere sahip yapıların boşaltılarak kendilerinin sergilenen bir eser haline getirilmesidir. Diğer binalara koleksiyonların korunması için gerekli ısıtma, havalandırma, aydınlatma ve nemden koruma donanımlarının yerleştirilmesinde de bir sakınca yoktur zaten.

Sonuç olarak, UNESCO Kampanyası, kapsamına alınan ve birçok bölümü âcil bakım ve müdahale gerektiren Topkapı Sarayı kompleksinin, öncelikle, şimdiki 70 bin metrekarelik alanla kısıtlanmaması, saray surları içinde bulunan 700 bin metrekarelik alanın kullanıma açılması gerekir. Kompleksin 70 bin metrekarelik alanı, sarayın eski yaşantısını canlandırmak için donatılıp, restore edilirken, müze de ilk avludaki restore edilecek yapılara taşınmalıdır. Böylelikle, şimdi 4 bin 650 metrekarelik bir alanda yalnızca 7 bin 126 tanesi sergilenebilen tam 64 bin 742 tane paha biçilmez eserin büyük kısmı, nemli ve karanlık depolardan, odalardan kurtarılıp, gün ışığına, her gün akın akın buraya gelen sanat ve tarihseverlerin gözleri önününe serilebilir.

● *Doğancılar'ın üstünden, ön planda Salacak ve Harem'i, arka planda Topkapı'yı çerçeveleyen bu tabloda, şüphesiz "stilize" bir üslûpla iki ayrı şehir dokusu türü veriliyor: Önde ahşap evlerin kurduğu mütevazi düzen ile arkada Yeni Saray'ın görkemli yayılışı iki farklı anlayışı ortak bir zeminde buluşturuyor: Uyum.*

Topkapı Harem Dairesi'ni onaran Mualla Anhegger:

"Padişah evi gecekonduya dönmüştü"

Ben restoratör mimar olarak yetişmedim. Akademi mimarlık bölümünden 1941-42 öğrenim yılında zar zor diploma aldım. Mezun olur olmaz da Hasanoğlan Köy Enstitüsü yapı bölümü yapı kolu başkanı olarak işe başladım. Zar zor mezun oldum diyorum çünkü son rölövesini yaptığım Emirgân Şerifler Yalısı'nın rölövelerini çinilemeden, kurşun kalemle Sedad Bey'e (Sedad Hakkı Eldem) kabul ettirmem çok zor oldu.

O zaman Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 21 köy enstitüsü binası yapılmaktaydı. Ben bu köy enstitüsü bina projeleri ile köy enstitüsüne bağlı okulların inşaatında mimar olarak görevlendirildim. Talebelerimle köy enstitüsüne bağlı okulların inşaatında bizzat çalışarak onlara hem ders veriyor, hem de projelerini çizmelerine yardımcı oluyordum.

Bu arada Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yakından Selçuklu, Osmanlı eserlerini tanıma olanağı buldum. Ortaklar Köy Enstitüsü'nü kurarken, bataklığın kurutma çalışmaları sırasında zehirli sıtmaya yakalanmam beni İstanbul'a ailemin yanına dönmeye mebur etti. İstanbul'da Akademide asistanlık yapmaya başladım ve o tarihlerde kurulmaya başlanan Türk Sanatı Enstitüsü'ne yardımcı olmamı isteyen Celâl Esat Bey ile Prof. Gabriel'in ısrarıyla "Gayrı Menkul Eski Eserler Yüksek Kurulu Raportörlüğü'ne" atanarak restoratör olarak görevime başladım.

Van'dan Edirne'ye kadar çeşitli bölgelerde, Tillo (Siirt), Sıvas, Mardin, Erzurum, Bursa ve başkaları gibi çeşitli bölgelerdeki eserlerin keşiflerini hazırlayıp kontrollarını takip etmekle görevlendirilmiştim.

İstanbul'daki eski eserlerin kontrolörlüğüne, zamanında yerinde yürütebildiğim halde, Topkapı Sarayı Harem Dairesi onarımına 1960 yılında başlayınca, onarım sahasından hiç ayrılmayacak kadar önemli araştırmalar yapmaya mecbur kaldığım için, İstanbul dışındaki işleri bırakmak zorunda kaldım.

Ancak, o zaman Topkapı Sarayı'na bağlı bulunan, rölövesini yaptığım Emirgân Şerifler Yalısı'nın kısmî onarımıyla, Bakırköy Siyavuşpaşa Kasrı onarımını beraberce on yıl yürütebilme fırsatını buldum.

1960 yılından 1970 yılına kadar görevimde kaldım. Eşimin Hamburg'a tayini çıktığından ve ücretsiz izinli sayılma talebim kabul edilmediğinden görevimden ayrıldım. Emirgân ve Bakırköy'deki onarım işlerimi Hamburg'tan gidip gelerek yürüttüm. Beş yıl sonra döndüğüm rölöve bürosu emrinde tekrar onarım işine başladım ve oradan emekliye ayrıldım. En son görevim İstanbul Türbeleri restorasyonu oldu. 1983 yılında türbelerin onarımında çalışırken, bütün restorasyon işleri boyunca karşılaştığım güçlüklerle karşılaşınca, genç ve sıhhatli olduğum zaman mücadele ettiğim halde artık mücadele edemeyeceğimi anlayıp emekliye ayrıldım.

Topkapı Harem Dairesi'ndeki onarımlarımın başarısını o zamanki işveren ve işçilerin kendi sahalarındaki becerilerine borçluyum. Sadece maddî gelir düşünmeden, büyük bir fedakârlıkla eserin kurtarılabilmesi amacı ile benimle iş yerinde aynı heyecanla çalışmış olmalarına borçluyum.

İstekle şantiyede çalışmanın en büyük mükâfatını Harem Dairesi'nde bulabildiğim, havuz, kubbeler, XVI. ve XVII. asıra ait orijinal malakari tezyinat, altın yaldız kalem işleri, Bizans'tan kalma sarnıçlar ve XVI. asır Büyük Harem Yangını'nda oraya atılmış kıymetli eşyaları bulmak oldu. Padişah evinin etrafını ırmaklar akan cennete benzetebilmek için en ünlü mimar ve sanatkârlara yaptırılmış olduğunu bildiğimiz hacimlerin içine girdiğimiz zaman, onların iptidaî bir gecekondu görünümündeki haline şahit olduk. İzlerini bulduğum orijinal, yapıldığı devirlere ait bünye ve süslemeler, bunların günümüze kadar çeşitli kullanımlar ve ilâvelerle işlev değişimine uğramış olduğunu göstermiştir. Terk edilmiş Saray Haremi'nin ihtiyar saraylılara ikâmetgâh olarak verildiğini çeşitli devirlerin kalıntılar altında tabaka tabaka kaldığını gördüm, asıllarını önce saptadım, ondan sonra aynı işçiliği yapmaya gayret ettim. Üç tabaka kıtıklı sıvı altında kalmış pırıl pırıl İznik çinilerini, 300 sene düz bir tavan altında gizli kalmış bir kubbeyi, parçalanıp ocak boşluklarına doldurulmuş pencereleri ortaya çıkardım. Devamlı işçiyle beraber bulunarak bulabildiğimiz parçalar, kumaşlar, muskalar Harem Dairesi'ndeki yaşantıyı, mimarî hacimleri tanımamızı sağladı. Bu çalışmalar esnasında Harem'de Padişah ailesine mensup olan kişilerin oturduğu yerler ocak, akarsu ve süslemelerinden kolaylıkla anlaşılabilmekteydi. Harem'de en önemli kişi olan Valide Sultan'ın kendisine mahsus sofası, hamamı, evindeki cariyelere mahsus odalar, kethüdasının ocaklı odası, namaz odası, oğlu ile tek başına görüşebileceği oda Padişah annesinin önemini mimarisi ile belirtmekteydi.

1958 senesinde Rumelihisarı onarımlarının tamamlanmasıyla görevlendirildiğim zaman, devletin amele ücreti olarak kabul ettiği 8 TL'ye işçi bulunamıyordu. Bugün aşağı yukarı aynı nispette bir çelişme var. Topkapı Sarayı'nda bulduğum kubbeyi restore edebilmek için XVII. asırda olduğu gibi el baltası ile meşe yontulması gerektiği zaman, bir takacı laz ustaya 250 TL vermek mecburiyetinde kalmıştım. Resmî ustanın ücreti ise 25 TL idi. Birlikte çalıştığım işveren aradaki zararı kabul edecek kadar candan, işe bağlı ve yardımcıydı.

Kubbe stalaktitlerini yapabilecek kalifiye usta olmadığı için, şantiye şefi olan Yük. Mim. Fatin Uluengin onarımı bizzat yapmıştı.

Rumelihisarı onarımını tamamlayabilmek için Ordu Komutanı'ndan şahsen istediğim yardım ve İstanbul Belediye müdürlerinin yardımları onarımı zamanında tamamlamama yardımcı oldu.

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

25 yüzyıllık anıt için UNESCO, kurtarma kampanyası başlattı

Akropolis'i her yıl 1.5 milyon kişi ziyaret ediyor

● *Bu XIX. yüzyıl gravüründe, Hadrianus tapınağının yıkıntıları arasından Akropolis ve Parthenon tapınağı görülüyor.*

AKROPOLİS, Atina'nın merkezine yakın bir tepede deniz seviyesinin 150 metre üstünde yükselir. Şehrin ufuk çizgisine silüetiyle katılan bu dev tapınak kompleksi, boyu 330 M, eni 170'lik bir dikdörtgen üzerinde inşa edilmiştir.

Adını Yunanca **akros** (yukarı) ve **polis** (kent) kelimelerinden alan tapınak bir seferde inşa edilmemiş, beş yüz yılı aşan bir dönem içerisinde, çeşitli yapıların eklenmesiyle bütünlük kazanmıştır.

Bilinen ilk yapılar M.Ö. 900-700 arasında dikilmiştir. M.Ö. 6. yüzyılda tanrıça Athena onuruna eklenen iki geniş yapıyla, tapınak bir kompleks olmaya başlamıştır. Bunlardan ilki olan ve Athena Nike için yapılan sunak M.Ö. 556 yılında inşa edilmiştir. Bunun Panathenaea yaz festivaliyle ilişkisi olduğu sanılmaktadır. Festival için gelen kalabalıkları yukarı ulaştırmak için 10 m genişliğinde ve 80 m uzunluğunda bir rampa da bu arada tapınağın dönemeçli yokuşunun yerini almıştır. Çoğunlukla küfeki taşının kullanıldığı bu yapılardan sonra, mermerin tüm alımıyla kullanıldığı Parthenon'un inşaatı Maraton Zaferi'nin hemen ardından M.Ö. 490 yılında başlatıldı. On yıl sonra Pers istilâsıyla Akropolis büyük talana uğradı ve Salamis ve Plataea zaferlerine dek yapılar kullanılamaz duruma geldi. Böylece Perikles'in "Altın Çağ" döneminde Akropolis'in ilk onarım programı gündeme geldi. İlk önce sitenin çevresi bir surla çevrildi. Parthenon inşaatı M.Ö. 447'de yeniden başladı ve on beş yıl sonra bitti. Erektheum, bundan bir süre sonra ilk planına sadık kalınarak yeniden yapıldı. Athena Nike tapınağı güney kanat üzerine yeniden inşa edildi. Bir giriş holü niteliğindeki Propylaea, ziyaretçilerin iç mekândaki büyük avlunun görkemli havasıyla aniden karşılaşmalarını sağlamak üzere girişe inşa edildi. Sitenin içine Propylaea'dan geçerek girildiğinde ziyaretçileri 50 m'ye 43 m'lik bir alan karşılamaktadır. Alanın Parthenon'a yakın bir bölümünde, "en ön saflarda çarpışan tanrıça" Athena'nın büyük bir heykeli duruyordu. (1) İşte Milattan önceki yıllarda Akropolis bu görüntüyle çıkıyordu ziyaretine gelenlerin karşısına. M.S. I. yüzyılda eklenen Roma ve Augustus tapınakları dışında yuvarlak hatların kullanılmadığı bu dev eserin havasını bozmamak için, bu son iki tapınak da Parthenon'un arkasına gizlenmişti. İki bin dört yüz yıllık yaşamında birçok sosyal ve doğal yıkımla karşılaşan Akropolis'in bugün yalnızca sütunları ve bir-iki kornişi ayakta kalmış birkaç tapınağı bulunuyor. Bunlar da kendi başlarına bırakılırsa birkaç on yıl içinde Akropolis'ten bir taş yığını ulaşacak gelecek kuşaklara.

Bu gerçeğin farkına varanların başında UNESCO Genel Sekreteri Muhtar M' Bow geliyor. 1977 yılında M' Bow tarafından başlatılan "Akropolis'i Kurtarma Kampanyası"na ilk anda birçok kuruluş bağış yaparak katkıda bulundu. Ancak malî olanakların ötesinde şeyler gerekiyor Akropolis'i kurtarmak için.

1933 yılında tamamlanan bir onarım çalışmasında, Mimar Nikolas Balanos'un Akropolis mimarlarından esinlenerek kullandığı bir yöntemin yararından çok zarar getirdiği anlaşıldı. Balanos, blokların çatlamasını ve birbirinden ayrılmasını engellemek için, birleştirme malzemesi olarak çelik kemerler kullandı. Yer yer mermerin içine de soktuğu bu malzeme, Atina'nın rutubetine dayanamayıp paslanınca,mermeri de yemeye başladı. Akropolis mimarları da demiri bu maksatla kullanmışlardı; bir farkla ki, paslanmayı hesap ettikleri için demiri kurşunla kaplıyorlardı.

Aklın uyumu ve barışla böylesine bütünleştiği bu site-eser bugün, Atina'nın son 40 yıldır geçirdiği değişikliğin getirdiği ve ilk anda farkına varılamamış birçok tehlikeyle karşı karşıyadır.

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana gittikçe genişleyen Atina, bir sanayi şehri olmuş, fabrika bacalarından ve artan nüfusun konut sorununa bir çözüm olarak yapılmış binlerce binadan yükselen duman şehrin parlak mavi göğünü gölgelemekle kalmayıp, yaydığı sülfür dioksit gazıyla mermeri inatçı bir kararlılıkla aşındırmaya başlamıştır. Nemle karşılaşınca asitleşen gaz en çok Parthenon'un mermer Karyatidlerini (Kadın biçimli taşıyıcı sütunlar) etkilemektedir.

Çok uzun bir çalışma programı çerçevesinde, eski görüntüsüne kavuşturulması planlanan Akropolis'i kısa dönemde pek kolay olmayan çalışmalarla kurtarmayı düşünüyor uzmanlar. Bunun için bir dizi önlem alınıyor. Bunlardan biri tapınağın etkilendiği alan dahilinde yakıt konusunda uygulanan kısıtlama. Bir başkası, 1933 onarımında kullanılan çelik malzemeyi titanyum ile değiştirmek. Uzay gemilerinin esas malzemesi olan titanyum hem dayanıklı, hem de oksitlenmeyen bir metal, dolayısıyla da epey pahalı. İlk araştırmaların sonucunda ortaya çıkan bir başka gerçek de onarımın yapılacağı yere yakın bir taş laboratuvarı kurulması zorunluluğu. Taşların dayanıklılığını ölçmek ve doğal koşullara daha uzun dayanabilmelerini sağlamak amacıyla kurulacak bu taş hastanesi de oldukça masraflı bir başka önlem olarak görülüyor.

Bu uzun yıllar alacak çalışma, yirmi beşinci yüzyıla hazırlanan tapınağı, yeniden insanlığın kültür dağarına kazandıracak. İnsanoğlu bir kez daha zamanın yok edici elinin önüne geçecek, bir kez daha geçmişin yaşayan izleri sürülecek ve çok zamanlı bir görüntüye ulaşılacak.

(1) Bu heykel bugün iyi bir durumdadır ve Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Ondokuzuncu yüzyıl mimarisinde Akropolis

Antik Yunan mimarisi 1815 - 1820 yıllarında aniden gündeme geldi. O yıllardan günümüze dek gelen ve 'Neo-Grek' olarak bilinen bu mimarî stil Avrupa ve ABD'de kamu binalarında kullanılmaya başladı. Bu hatırlama ilginçtir, Romantik dönemin şairlerinin Grek kültürünü hatırladıkları zamana rastlar. 18. yüzyılın 'Neo-Klasik' stili yerini bu yeni stile bırakırken, bu yeni stilde kaynağını arkeolojik kazıların sağladığı malzemeden alıyordu.

Paris Tıp Fakültesi'nin Karyatidleri, Münih Propylaea Batı Dünyası'nın uzak geçmişinde kalan çocukluk günlerini hayranlık içinde anımsamasının örnekleri olarak çıkıyor karşımıza.

Düz görünen eğriler

Parthenon'un doğu cephesini gösteren bu çizimler, mimarinin göz yanılması sonucu oluşan bozuk görüntüyü düzeltmek için başvurduğu yöntemi anlatıyor.
1. Seyredenin gördüğü biçimde tapınağın resmi.
3. resimdeki eğriler nedeniyle bu biçimde görünüyor.
2. Tapınağın ön cephesi 1. resimdeki gibi inşa edilseydi böyle görünecekti.
3. Gerçekte inşa edildiği biçimiyle tapınağın ön cephesi. Sütunlar içe dönük. Yapılan hesaplar, 1500 m uzatıldıklarında bir noktada buluşacaklarını ortaya koymuştur. Korniş ve altındaki arşitrav bombelidir; bu haliyle tapınak 1. resimdeki görünümü kazanabilmiştir.

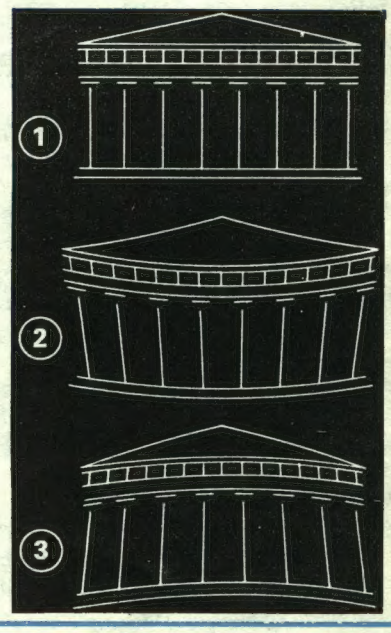

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİ'nden

SÜHEYL ÜNVER:

"Her meslek erbabına bir meslek lâzım, fakat bir de meşgale lâzım. O meşgale de kültürümüzdür"

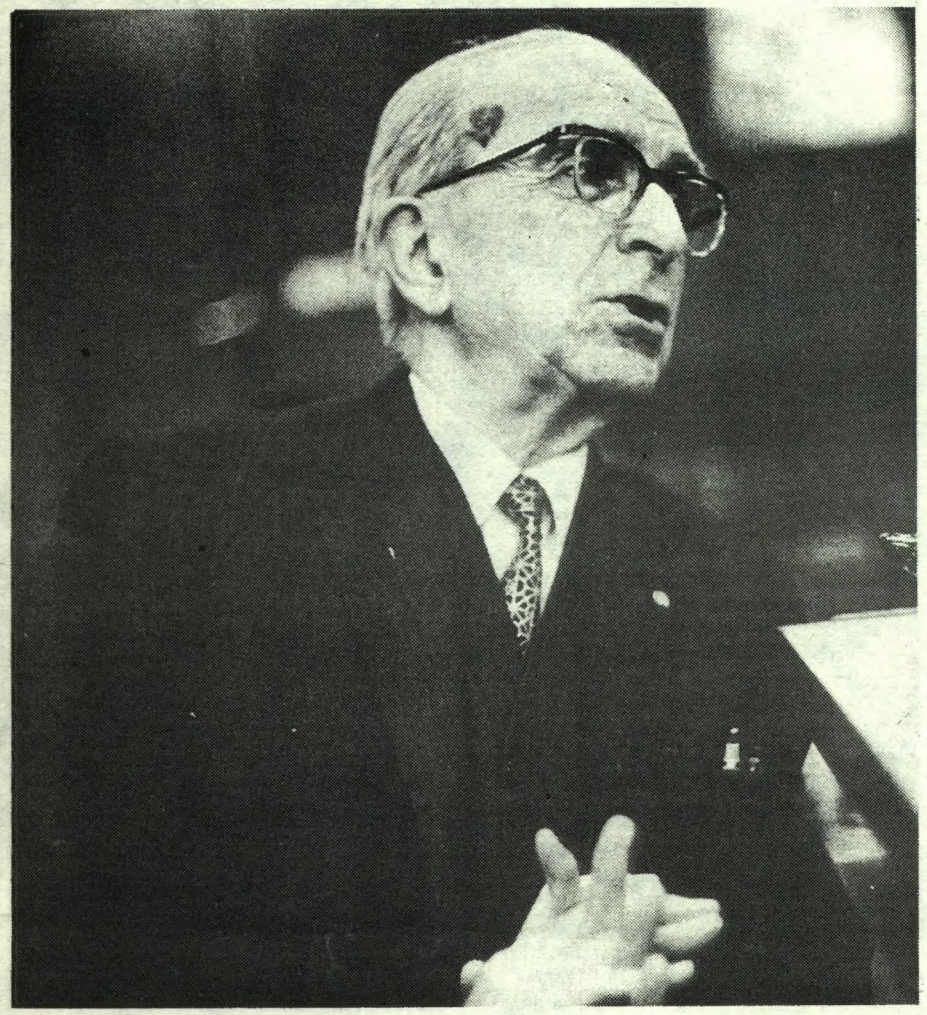

1898'de İstanbul'da doğan Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver 1920'de Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Gureba ve Haseki hastanelerinde dahiliye asistanlığı, Paris'te tıp fakültesinde ihtisas yaptı. (1927-1929) Tıp Fakültesi Tedavi Kliniği ve Farmakodinami Müderris Muavinliği (1930), tıp tarihi ve deontoloji doçenti ve o sırada Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü oldu. 1938'de profesörlüğe yükseldi. Ünver, GSA'da Türk minyatürü öğretmenliği yaptı, Türk tıp tarihi Türk minyatürcülüğü, hat ve süsleme sanatıyla ilgili araştırmalar yayınladı. **"İslâm tababetinde Türk hekimlerinin mevkii ve İbni Sina'nın Türklüğü"** (1937), **"Anadolu Beylikleri ve Tıp Tarihimiz"** (1938), **"İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Albümü"** (1943), **"Türk Göz Hekimliği Tarihine Ait Notlar"** (1946), **"56 Türk Motifi"** (1967) başlıca kitaplarıdır.

—Sayın Ünver, tıp öğrenimi yaptığınız halde İstanbul üzerine araştırmalarınız ağırlık tutuyor hayatınızda. Bu nasıl oldu?

Bizde ailenin muhakkak büyük tesiri olduğu gibi semtlerin de tesiri vardır. Ben Haseki'de doğdum ve büyüdüm, Cerrahpaşa'da. Sonra benim ailemde eski Şark kültürüyle yetişmiş altı büyük sanatkâr vardır. Hep onlar konuşulurdu ve onların yazıları ortada bulunurdu, evlerimiz onların yazılarıyla süslüydü. Zamanlarında isim yapmışlardı. Bugün bunların isimlerini hattatlara ait kitaplarda bol bol bulursunuz. Sonra benim doğduğum semt. Büyüdüm, orada kaldım ve aynı zamanda 34 yaşıma kadar orada yaşadım. İstanbul'un en pitoreks yeriydi. Yanmamıştı, fakat yangın yanımıza kadar gelmiş ve oraları perişan etmişti. Yaşlı olduğum için, 80 sene önce orada çocukluğumu geçirdim. Orada dolaşırdım. Gide gide semtimizi çok sevdim. Ve bu arada da tıp tahsil ettim. Bundan 62 sene evvel diploma aldım. Şimdi on senedir de emekliyim. 50 sene üniversitede hizmet ettim. Bu arada bir şeyin farkında oldum ve bunu memleketimiz efkârına, (Ben İstanbul'da doğanları değil, oturanları İstanbullu sayarım, İstanbul'da bir hafta oturmuş, bütün ömründe İstanbul'u bir hafta tanıyor, ben onu da İstanbullu sayarım) memleketin her yeri bizim aslında. Ben İstanbul'da doğdum fakat Van'da doğmuş gibiyim, Sivas'ta doğmuş gibiyim. Hele şimdi öyle ki, eskiden oraya günlerle, kervanlarla gidilirken, bundan yüz sene, iki yüz sene evvel şimdi bir tanıdığım, Beyazıt'a gitmeden evvel, ben Erzurum'a gidebiliyorum, memleketin her tarafı okadar yaklaşmıştır. Son bir şeyin farkında oldum,evet ben on senedir emekliyim,peki ne yapayım. Her meslek erbabına, bunu gazetede bilhassa yazın, bir meslek lâzım, fakat bir de meşgale lâzım. O meşgale de kültürümüzdür. Kültür bizde okutulmaz, ama biz orta mektepte, lisede okurken, hocalarımız bizi oraları buraları gezdirirlerdi. O büyük camilerden görmediğimiz kalmamıştı. Ve hocalarımızın en sevdiklerimizin ve en kültürlüleri iç içedir.O yüzden biz kültür dersleri okumadık ama kültürlü yetiştik. Şimdi bizim memlekette Avrupa ayarında büyük adamlar yetişiyor. Tahsilimiz çok mükemmel, artık tahsil için Avrupa'ya, Amerika'ya gitmeye lüzum yoktur, fakat onlar çok kültürlü yetişiyor, bizim yetişmemiz çok kültürsüz oluyor. Yüksek tahsilliler çoktur ve bunlar memlekette en mühim yerleri işgal ediyorlar. Onların tahsilli olmaları bizi çok ilgilendiriyor, fakat gelgelelim kültürsüz yetişiyorlar. Onun için kültür meselelerine gelince hiç kültürle meşgul olmamış insanlar bu işi ele alıyor. Onun için bizde meslek erbabına bir de meşgale lâzım. Bundan dolayı ben bunu benimsedim, benim yaşayışım buna bağlı, ben kültürümün üzerinde durduğum, çalıştığım içindir ki yaşıyorum. Beni o yaşatıyor, memleketimde her şeyi benimsiyorum, ihmalleri benimsiyorum, ilerlemeyi benimsiyorum... Onun içindirki Milliyet'in bu kültür meselelerini ele almasından dolayı büyük iftihar duyuyorum ve muvaffakiyetlerini diliyorum. Faraza benim annemin babası devrinin meşhur hattatı: Şevkî Efendi, büyük isim yapmış. Ben dedem diye söylemiyorum, sanat tarihi kitaplarını açın orada okuyun onu. Sonra benim eniştem, babamın küçük kızkardeşinin kocası hattat Hacı Hasan Rıza Efendi. Sonra bunların fevkinde de Şevkî Efendi'nin dayısı Hulusi Efendi, onu yetiştirmiştir. Damadı Emin Efendi. Velhasıl bunlar belli başlı olanları, altı büyük adam. Ben onların eserleriyle büyüdüm. Fakat öyle oldu ki, ben tanıdıklarımdan tezhip öğrendim. Gide gide ondokuz sene Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk minyatürü ve tezhip atölyesini kurdum ve resmen hocalık ettim. Ondan sonra bıraktım. Ve hususi olarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde pazartesi günleri ve emekli olduğum Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde bu işi hâlâ öğretmekle meşgulüm. Aynı zamanda bizim memlekette sık sık yapılmayan bir şey var ki, madem ki bu konuyu ele aldılar. Yahya Kemal gibi —bir taneydi öldü— fakat o iktidarda o kudrette bir sekiz on kişimiz daha var. Onlar sırf kültür noktasından önemli, siyasî teşekküller filan değil, sohbetler de yaptırmak lâzım ve bugün on onbeş kişi çıkar ve bunlarla kültür konuşmalarına çok önem vermek lâzımdır. İşte bu şekilde ailemin de tesiri var, İstanbul'un tesiri var, sonra İstanbul'un her şeyini sevdim, ve İstanbul'u benimsedim. Bugün benim tapum yok ama İstanbul'un sahibiyim diyebilirim. O kadar benimsedim.

—İstanbul üzerine yayınlanmış sayısız kitap ve makaleniz var. Bir listesini vermeniz mümkün mü?

Kusura bakmayın veremem. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde benim bir odam var. Orada kurmuş olduğum Türk Tıp Tarihi Enstitüsü hâlâ faaliyettedir. Orada hepsini bulmak mümkün, hepsinin fişleri vardır, listeleri vardır. Bunları çıkarıp size takdim edecek imkâna sahip değilim. Süleymaniye Kitaplığı'na 1020 tane kültür defterimi verdim. Tavsiye ederim. Seyahat defterlerimi filân. Hepsi organize edilmiştir, fişlerinin numarasını söylediğinizde elde edebilirsiniz.

—İstanbul üzerine kaç tane yayımlanmış kitabınız var?

Efendim söylersem ayıp olur. Benim başka bir felsefem var: yaradılışımızı bilmiyoruz. Vücudumuzu bilmiyoruz. Hekimleri bir yana bırakırsak münevverim diyenlerin içinde kaç kişi vücudumuzun neler yapabileceğini bilir? Yeni çalışmalar var Garp'ta, bizde de belki var ama bu noktalara pek temas etmiyorlar, faraza ne gibi diyeceksiniz. Bir insan üç yüz bin kabiliyetle doğuyor.nuş. Böylece bizim yüz kişinin işini yapabilecek iktidarda olduğumuzu öğrenmiş oluyoruz. Bunun için bir program yaptım. Programsız idare edilen işler birkaç ay içinde söner. Bu işle meşgul olan yalnız ben değilim daha pek çok kimseler var. Onlar da konuşmalı ve onlar bize ışık tutmalıdır. Bu suretle, ara sıra talebeye de böyle telkinlerde bulunuluyormuş. Bir şeyi merak edin de dağılmayın, bir şeyde kuvvet kesbedin, branşınızda ilerleyin. Yalnız bir şeyi merak etmekle kalanlar, kendi seçtiği branşlarında da ilerleyemezler. Çünkü kafamız yüz kişinin işini yapabilecek kudrettedir. Bundan evvel fen adamlarından sormak, öğrenmek, onların da bu konularda bize ışık tutmaları lâzımdır. Aynı zamanda dimağımızın meşgalesi lâzımdır. İştirak etmesini de bilmiyoruz. İşte ben yoruldum, işte filân yere gittim, istirahat ettim, orada bir şeyle meşgul olmayacaksa, şubesinden başka, o da, meşgul olmamak da insanı adem eder. Kafamızın namütenai merkezleri var, biz yalnız bir yeriyle kifayet ediyoruz, meslek erbâbına da dağılmayın diyoruz. İnsan dağılmayınca yaşını kendi başını kurtaramaz. Evvela insanlar fen adamlarından kendisini öğrenmeli. Yoksa dimağımızın yalnızca bir noktasını meşgul edersek, yüzlerce noktası, programsızlıktan bizi her an ölüme sevkeder. Genç yaşta ölümler bundan olur.

—Tarihî eserlerin onarımı konusunda bugüne dek yapılan çalışmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu bahsi herkes biliyor. Ne konuşayım? Ben tenkit etmeye gelmedim dünyaya. Yapılan güzel şeyleri sevmeye geldim dünyaya. Şimdi vakıfların tamirleri var. Bu tamirler muhakkak ki bir program dahilinde yapılıyor. Piyalepaşa'dan geçiyorum, Okmeydanı'nın altından. Süleymaniye'ye kestirmeden gidiyorum. Bildim bileli minare tamirde. Bunların muhakkak bir programı var ve onları dinlediğim zaman kendilerine hak veriyorum. Ama gözlerimle gördüklerim de doğru. Sonra bazı şeyler var ki çabuk bozuluyor. Hususi tamirler de var. Gülersoy'un idare ettiği çalışmalar. O kadar mükemmel ki bozulmuyor. Daha yapılırken bozulan binalar var. Bu iş programlı yürümüyor kanaati geliyor bana. Bundan dolayı üzülüyorum çünkü kendimi kandıramıyorum. Bir idareci gibi düşünemiyorum. Bunlar hakkında ilgili olan yerler hesap vermiyorlar. Meselâ Piyalepaşa Camii'nin minaresinden bahsettim. Fakat bunlar öyle çok ki para yetmiyor buna. UNESCO da bunu bildiği içindir ki maddî yardımda bulunmak ihtiyacını hissediyor. Her şeyi yapın diyemiyor. Ama bütün bunları, bilenleri bu işe memur ediyorlar. Ama bu işlerden anlayanlardan da fikir sormuyorlar. Bu iş bir noktadan başlı yürüyor ama başsız yürüyenler de var. Bu işleri benimsemek lâzım. Bu işlerle ilgili olanlardan birkaç kişiyi tanıyorum ki, bu işlerle ilgisi yok. Bu kültür meselelerimizi, kültür nedir, hayatta hiç kültürle ilgilenmeyen insanlar da var bunların içinde. Ama ilgililer bir şey bildirmiyor ki, bize, bir şey yazmıyor ki. Sonra maalesef İstanbul'u sevmeyenler de çok. Bunlar kendi menfaati için istanbul'da bazı çirkinlikler yapmaya yönelebiliyor. İşte bu son Boğaziçi hadisesi bunun bir örneği. Çelik Gülersoy da Boğaziçi'nin ne hale geldiğini görenlerden biri, o da ilaç aramakla meşgul. Ben de ilaç bulamıyorum, tevekküle kapılmış gidiyorum. Bu işin başları var, ama programları nedir bilmiyorum.

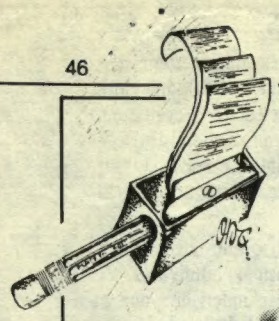

Alpaslan Koyunlu

1957 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun olan Koyunlu, 1967 yılına kadar İstanbul Belediyesi Eski Eserler Bürosu'nda çalıştı. Daha sonra Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Röleve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü'ne atanan Koyunlu, Müdür Yardımcılığı görevini sürdürmektedir.

Bergama Kestel, Malatya İmamoğlu, Enez Tümülüsü kazılarında kazı mimarı olarak bulunan Koyunlu, Adana kentinin tarihsel yapısı ve Çukurova-Silifke sahili araştırmasını grup yöneticisi olarak tamamladı ve Efes projesi uygulama yöneticiliğini yaptı.

Fakülte döneminden bu yana eski eser, çevre koruma konularına yönelerek konferanslar verdi.

Tarihî çevreyi koruma yöntemleri

ARTAN sanayileşmeye koşut kentleşme, giderek Türkiye'de önemli bir şekilde izlenmektedir. Milyonu geçen kentler artmakta, büyüyen kentler, çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Kentleşme ile sanayileşmenin yanı sıra, artan nüfus da önemli bir etkendir ve üzerinde durmaya değer bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde artan nüfusumuzla, geri kalmış ülkelerin ön sıralarında bulunmaktayız. Nüfus planlamasının uygulanmadığı ülkemizde, kültür düzeyi yüksek ailelerin, kendiliğinden aile planlaması yaparak, 1-2 çocukla yetindikleri izlenmektedir. İktisaden geri kalmış ve kültür yönünden yeterli olmayan kesimde ise, 5-8 çocuklu ailelere rastlanmaktadır. Bu kritik durum, hızla çoğalan toplumun geleceği açısından baktığımızda, kültür yönünden aleyhte bir olguya işaret etmektedir.

Kültür değişmesi kendi çevresini de yozlaşmaya götürmektedir. Ayrıca toplumun örf ve âdetlerinin değiştiği aile yapısından, uygulanan alışkanlıkların farklılığına dek bir değişim sürecine girildiği gözlenmektedir. Yukarda işaret edildiği gibi hızlı artan nüfus, bu ortamı yaygınlaştırmaktadır.

BİRİKİM VE GELECEK İZLENMELİ

Kuşkusuz "Tarihî Çevrenin Korunması" için geçmiş tarihten günümüze dek birikmiş mirasın, günümüz insanı tarafından korunması gerekmektedir. Bu nedenle günümüz toplumunu oluşturan insanın varlığı, birikimleri ve geleceği önemle izlenmelidir. Gereken kültür ortamının hazırlanması, gerekirse kültür ortamının oluşturulması planlanmalıdır. Bu nedenle mevcut çevrenin, yaşanan çevrenin, tarihî çevrenin önemi bir kez daha ön plana çıkmaktadır.

Doğanın korunmasından başlayarak, insanlığın ve insanların korunmasına, insanların oluşturduğu tarihî çevrenin bozulmadan sürdürülmesine dek özen gösterilmelidir. İnsan aklı, mantığı ve uygulaması, olayların üstesinden gelmelidir. İnsan kendisi için, yakın çevresi için toplum, insanlık ve tek insan için hareket etmelidir. İnsan çevresini etkileyerek fiziksel denge ile doğa değerlerini dengeli şekilde korur hale gelmelidir. Ne yazık ki insan, aklını çoğunlukla istismara yöneltmekte, kendi kendine karşı gelmesi bahasına, yakın çevresini, gelenek ve göreneklerini bir tarafa bırakarak, çıkarını düşünmektedir, maddî dünyanın çıkar çevrelerinden yana hareket etmektedir. İnsanların yararına gösterip kendi yararına, çoğunlukla başkasının zararına davranmasının sonucu tüm değer yargıları değişmektedir.

Bazı kesimlerin gelişim dediği olgu, konunun özünde, gerçekte bir değişimdir. Bu değişim çerçevesinin düzeltilmeyecek boyutlara ulaşmasından endişe edilmektedir. Önlem almak için ne kadar önce hareket edilirse, ne kadar etkili davranılırsa, o derece başarılı bir değişim süreci geçirileceği kuşkusuzdur.

ALMANYA VE ABD ÖRNEĞİ

Günümüz Almanya'sında çevrenin ve doğanın korunmasını öngören "Yeşiller" amaçlarını gerçekleştirmek için siyasete atılmış ve seçimlerde başarıya ulaşarak parlamentoya girmişlerdir. Bizde ise günümüzden çok önce Bursa'da "Anıt Ağaç" plâketi koyarak çınarların korunmalarını ve günümüze ulaşmalarını sağlayan kişiler çıkmıştır. Fakat hareket devam etmemiştir.

Kuşkusuz tekil davranışlardan çok, toplumun konuya sahip çıkması ve geçmişinden geleceğe köprü kurmasının bilinci, pek çok konuya çözüm getirir. Bunun ilginç bir örneği, geçtiğimiz yıllarda Frankfurt-Main havaalanının büyütülmesi nedeniyle yaşanmıştır. Dünyanın dört bir yanına uçak seferleri yapılan bu alana üç uçak inerken aynı anda üç tanesi kalkmakta, ama trafik yoğunluğu nedeniyle alan yetersiz kalmakta, tevsi edilmesi gerekli görülmektedir. Alanın etrafı ormanlıktır ve ormanların kesilmesi bahasına genişletmek söz konusu olunca ve hava kirliliği ile gürültü konuları da katılınca, kentli, yapılacak işlere karşı çıkmıştır. Ormanın kesilmesine karşı çıkılmasında o kadar ileri gidilmiştir ki, göstericilerle yasa koruyucu polis kuvvetleri arasında çatışma çıkmış, kanlı olaylar meydana gelmiştir. Sonuçta kesilen bir ağaca karşılık, boş alanlarda altı ağaç dikilmesi ve egzoz gazının kötü etkilerini önleyecek teknik önlemler alınması koşuluyla, alan yapımına başlanmıştır.

Değişen teknoloji ile kullanım şekillerinin de farklılaştığı bir gerçektir. Transatlantiklerin yerini jumbo jetlerin aldığı bu devirde özellikle ABD'de, başta New York limanı ve diğer limanlar hareketliliğini yitirmiştir. Kuşkusuz ekonomik yapıda büyük değişiklikler olmuş, özellikle antrepolar işlevselliğini yitirmiştir. Bu kentlerin belediyeleri büyük masraf ve yatırımlarla hatta bağış yolu ile buraların yeni aktivite kazanması için çalışmaktadırlar. New York belediyesi daha ziyade açık satış ve lüks butik açılmasını özendirmeye yönelirken, Baltimore belediyesi, sanatkârlara bir dolara, evet yanlış değil, bir dolara sattıkla binalarda iki yıl oturma zorunluğu getirerek konuya sosyal yapı açısından yaklaşmaktadır. Bu hareketlere girişildiği sıralarda halkı teşvik için basın ve yayının kullanıldığını, devamlı şekilde uyarı yapıldığını, propaganda ile duyurulduğunu, bunların önemli bir etken olduğunu yöneticiler ifade etmektedirler.

Bizde geçmiş dönemlerde saray ricalinin, paşaların oturduğu Eyüp, Kocamustafapaşa, Vefa, Beyazıt ve Sultanahmet'ten günümüze ne kalmıştır? Giderek Beyoğlu, Cihangir değişmekte, cumhuriyet döneminin muteber mahallesi olan Talimhane işyerleri olmaktadır. Yani hem işlevi değişmekte, hem tek yapı ve sit karakteri kaybolmaktadır.

● *Şemsi Güner'in bu panoramik fotoğrafında İstanbul'un mimarî dokusunun nasıl çözüldüğü, giderek şehrin topografik özelliklerinin bile örtülme yolunu tuttuğunu görüyoruz. Oysa, çok değil, daha yüzyılın başlarında bu görünüm hayli farklı bir nitelik arzediyordu.*

Bir benzetme yaparak, radyolarımızda balık ve kuşların avlanmalarının yasaklandığını sık sık dinlediğimizi anımsatalım. İlgililerin sözlerine göre, gerçekten bu yasakların ilân edilmesi yararlı olmakta, kuş ve balık nesilleri korunmaktadır. Buna karşın gerçek servetlerimiz olan, tarihin malı olan tek eser ve bunların oluşturduğu tarihî çevrenin ve sitlerin korunması konusunda hiçbir bildiriyi radyolarımızdan duymamaktayız.

Doğanın dengesini oluşturan flora ve fauna'nın yanı sıra sosyal dengeyi oluşturan taşınmaz eserlerin ve bunların meydana getirdiği tarihî çevrenin de korunması daha mı az değerdedir?

SONUÇ

Spekülatif nedenlerle yıkılıp ortadan kaldırılan yapıların, birer birer yok edilmesiyle, toplu karakter kaybına neden olunmaktadır. Bu nedenlerle özellikle ülkemizde gerek tekil davranışlarla, gerek planlı, programlı projelerin yapılıp sadece tek eser ve yapı gruplarının değil, tüm sit ve bölge çerçevesindeki uygulamalarla koruma girişimleri olumlu sonuçlara yönlenmelidir.

Bu gerçek değerlerin yani taşınmaz eski eserlerin ve sivil mimarlık örneklerinin, halen varlığını sürdürürken yani yıkılıp yok olmadan kıymetini anlayarak, gereken titizliğin gösterilmesi, korunması ve yaşatılması gerekmektedir.

Yaşlı İstanbul için genç düşler (6)

Abdullah Öğülmüş

Büyükada, Heybeliada, Burgazada ve Kınalıada beton yapılardan temizlenmesine karşın,kalan ahşap yapıların, otel ve pansiyonlara dönüştürülmesiyle 50 bin yataklı turizm köyleri oluvermişti.

Adalardan sökülen beton yığınlarıyla Hayırsızada kıyıları doldurularak genişletilip, Yassıada ile birlikte eğlence merkezi yapılmıştı. Sedefadası ise, Batılı çıplaklara ayrılmıştı.

Kum ve Taşocakları Ofisi Karadeniz'in uygun yerlerinden aldığı milyonlarca ton kumu adalar çevresine yığdığından, 40 yıldır yapılan kum yağması sonucu taşlaşan ada kıyıları yeniden eski görünümünü kazanmıştı.

Burgazada önündeki Kaşıkada da çocuklara ayrılmış, burada kurulan eğlence tesisleri çocukların olduğu kadar büyüklerin de ilgisini çekmeye başlamıştı. Adalar arasında hızlı dolmuş motorları çalışıyor, isteyen istediği adada denize giriyor, isteyen istediği adanın ormanında geziniyor, isteyen çocuk adasına gidip korku trenine ya da dönmedolaba biniyordu.

Ulaşım Ofisi, Londra'dan, Tokyo'dan, Kuveyt'ten, Paris'ten, New York'tan, Bon'dan, Brüksel'den roma'dan uçaklarla Yeşilköy'e gelen turistleri hızlı deniz taşıtlarıyla 15 dakika içinde adalara getiriyor, adalara ayak basan her yabancı, "Olur şey değil, 3 saat önce neredeydik, şimdi nerdeyiz? Hiçbir yerde, güneş, denize dek inen çam ormanı ve pırıl pırıl bir deniz görmedik. Olur şey değil" diyordu.

Adaların yerli halkı pansiyonculuk ve balıkçılıkla uğraşmaya başlamış, balıkçıların yabancılar için düzenledikleri av şenlikleri büyük ilgi görmüştü. Ayrıca, Şenlikler Ofisi'nde her hafta sonu balık avlama ve dalma yarışları düzenliyor, yarışlarda ilk 10 sıraya giren yabancılardan bir hafta boyu yemek ücreti alınmıyordu.

Şenlikler Ofisi ekim ayı içinde de adalarda yatakların dolu olması için uluslararası yelken, sörf ve kayak yarışları düzenliyor, ekimin bitmesiyle turistlerin kış merkezlerine taşınmaları sağlanıyordu.

Düşüme göre, adaların turizm köylerine dönüşmesi için harcanan 8 milyar lira 2 yılda dolar olarak geri alınmıştı.

Bundan böyle adalardan sağlanacak turizm geliriyle Marmara ve Ege Denizi'ndeki öteki adalarımızın kurtarılması gerçekleşecekti.

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

Doğan Kuban'ın yargısı doğru: İstanbul, tarihi ve topografik konumu nedeniyle "biricik" sayılmalıdır. Bu yargıya katılmak zor değil belki, zor olan bu biricik-olma durumunu oluşturan nedenleri kavramak ve adlandırmaktır. Birkaç uygarlığa beşiklik etmiş, yüzyılların arasından köklü bir kültürel birikime ulaşmış, bugün bile çok boyutlu bir genel doku arzeden bu "özel şehir", kendisine nasıl bakılırsa karmaşıklığını ele verebilir?

Bilim adamının, sanat tarihçisinin, uygulamacının, yazarın ya da sanatçının bakış açıları: Herbiri farklılığının içinden yaklaşır İstanbul'a. Çağlar boyunca İstanbul'un gerçekliğini oluşturan sayısız öğe biçimler bu farklılığı: Kent dokusundan sözlü kültüre, anıtlardan sokaklara, mahalle geleneklerinden tan vakti gökyüzünün uğradığı renk patlamasına, meddah anlatılarından bostancıbaşı defterlerine, Yıldız evrakından azınlık mezarlıklarına, bu sıralamayı uzatmanın yararı yok, binlerce faktör toplanıp İstanbul'un ele avuca sığmaz çoğulluğunu yüzümüze vurur.

Şehrin görkemi karşısında vuslata gelmek, keşmekeşi karşısında kıyamet tabloları çizmek bir çözüm getirmiyor. Ne bir uç, ne de öteki anlamlandırmayı kolaylaştırabilir. İstanbul'un yaşattığı çoğulluğu gene çoğul bir perspektif kurmayı deneyerek kuşatabiliriz. Söz gelimi, yalnızca Üsküdar'ın dününü ve bugününü değerlendirmek için panoramik bir açı seçme zorunluluğu çıkar ortaya: Bir yanda Bizans sarnıçlarından Beylerbeyi Sarayı'na, ilk Osmanlı camilerinden Özbekler Tekkesi'ne, gölgesi bile kalmamış uçsuz bucaksız bahçelerden yüzlerce türbeye şehrin mimari ve topografik konumu; bir başka yanda Hoca Ali Rıza'dan Aziz Mahmut Hüdai'ye, Hüseyin Haki Efendi'den Şeyh İbrahim Edhem'e, Yahya Kemal'den İbrahim Hakkı Konyalı'ya on binlerce profil; öte yandaysa yangınlar, av şölenleri, semai kahvelerindeki sohbetler, Ramazan yemekleri ve ilk motorlu taşıtlar bir semtin anatomisini çizme yolunda uğramamız gereken belli başlı durakları oluştururlar. Bunlara gelir, kendi özel rastlantı takvimi ve olayları belli bir mantıkla kurgulayışı içinden tarih katılır.

İstanbul'un serüvenini çerçevelemek için bu çoğul perspektifi benimseme zorunluluğu gündemimizdedir. Hiçbir kesitin tek başına tarihi, dökümü, anlamı berikininkinden soyutlanamaz. Bunun için de mimarın, şehircinin, tarihçinin, sanatçının, yazarın bakış açısıyla yetinemeyiz. Onlardan her konunun aynı anda uzmanı olmalarını bekleyemeyiz elbette. Ama, bir alaşım oluşturmanın gerekirliğini de yadsıyamayız: Tanpınar, nice yıl ardımızdan, hâlâ önümüzde gittiğine göre, bizim ufkumuzu genişletmekten başka umarımız kalmamıştır - diyemez miyiz?

Enis Batur

Profil

Mehmet Halil Bayrı

Türk folkloru ve halk edebiyatı konularına ömrünü vakfeden değerli araştırmacı Mehmet Halit Bayrı 1896'da İstanbul'da doğdu, büyük gönül bağı duyduğu bu şehirde 1958'de vefat etti. İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra özellikle İstanbul'un efsanevî yönleri üzerinde çalışmalarını yoğunlaştıran Bayrı, 1947 yılında "İstanbul Folkloru"nu yayımladı. Mahallelere, şehrin yazılı ve sözlü kültürüne, toplumsal yaşama egemen olan gelenek örgüsüne, sağlık ve din ile ilgili inanç birikimine son derece derli toplu biçimde yaklaşan bu kitabı kısa süre içinde İstanbul "klâsik"leri arasına girmiştir. Uzun süre İstanbul Mezat Müdürü olarak çalışan Bayrı, ölümüne kadar Çocuk Esirgeme Kurumu'nda görev almıştı.

Bir kitap

Ziya Erkins "Topkapı Sarayı"

Basımı 1959 yılında yapılan "Topkapı Sarayı"nı kaleme alırken, Ziya Erkins büyük ölçüde Başbakanlık ve Saray arşivinden yararlandığını belirtiyor. Nasıl ki, Ankonalı Kiryko 1453'de Fatih Sultan Mehmet'e şehirdeki yapıları tek tek gezdirmişse, Ziya Erkins de derli toplu bir rehber niteliğindeki 75 sayfalık kitapçığında insana tarihçelerini vererek tek tek Topkapı Sarayı'nın bölümlerini gezdiriyor. Topkapı'yla ilgili bugüne dek toplam 4 kitabın yayımlanabildiğini de burada hatırlatalım.

Reşat Ekrem Koçu "Topkapı Sarayı"nda içinde geçen olayları, eski saray hayatını ve teşkilâtını anlatmakta. Eski müze müdürü Halil Ethem ise her bir sayfasında bir manzara, bir gravür ya da müzenin içini görüntüleyen bir fotoğraf olan kitapçığında Topkapı Sarayı'na rehberlik etmekte. Bu eser 1931 yılında yayınlanmış. Topkapı ile ilgili bir başka çalışma da yakın tarihlerde Sedad Hakkı Eldem tarafından hazırlanmış. 1933 yılında İstanbul Devlet Matbaası'nda basılan İstanbul Asarıatika Müzeleri dizisinden bir "Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi" düzenlenmiştir. 48 resim ve bir planı olan bu rehberin önsözünde, bunun daha önce yayınlanan üç rehberden daha kapsamlı olduğu belirtilmiş.

Şehir anahtarları

Tezyinat

Süsleme anlamına gelen tezyinat işleri, Osmanlı mimarîsinin canalıcı özelliklerinden birini oluşturuyor. Kapı kanadı, dolap kapağı, tavan, kubbe ve pencere alınlıklarında kullanılan nakış süslemelerde çeşitli dönemlerde, çeşitli malzeme ve boyama anlayışı egemen olmuş, Cumhuriyet döneminde yapılan restorasyon çalışmalarında, çoğu kez bu tarzların aynı mekan üzerinde tabaka tabaka üstüste geldiği saptanarak, en orijinal tabakanın yeniden ihyası yoluna gidilmiştir. Türk mimarisinde ender olarak ahşap saçak tezyinatına da rastlanmaktadır.

Değişen İstanbul için albümler VI

Şehrin birinci tepesinde kurulan bu sarayın arâzisi, takriben 1.400 m. uzunluğundaki bir sûr ile çevrilmiştir. Bu duvarın 1478'te yaptırıldığı bilinmektedir. Haliç ve Marmara kıyılarında, şehri öteden beri çeviren Bizans devrinin sâhil sûrları ile birleşen bu tahkimata Sûr-ı sultânî denir. Sarayın geniş arâzisinin kara cihetinden tecridini sağlayan ve tehlike vukuunda sarayı koruyabilecek kudrette olan bu sûr 25'i dört köşeli, 2'si sekiz köşeli, 1'i ise, dokuz köşeli 28 kule ile takviye edilmiş idi. Marmara tarafından Otluk kapısı ile Haliç tarafında Demir kapıdan başka, küçük ölçüde beş koltuk kapısına (biri şimdi Sirkeci'de PTT atölyesinin girişi, diğeri ise, Alay köşkü altındaki kapı) sâhip olan bu tahkimâtın esâs girişi Ayasofya arkasındaki Bâb-ı hümâyûndur. Muhteşem kemerinin içinde hârikulâde bir yazı ile yazılmış kitâbesi olan bu kapının evvelce üzerinde bir köşk bulunduğu bilinmektedir. Bu köşkün kaldırılması ve bilhassa 1868'de, yan hücrelerin mermer kaplanması ile, bu kapının dış görünüşü hakikî nisbetlerini ve güzelliğini kaybetmiştir.

Bu duvarların içindeki sâhada 1472—1478 yıllarında başlayan ilk inşâat, her devirde ilâveler ile genişliyerek, geçen asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Edirne sarayının bir benzeri olan, onun tertibini,hattâ kasr ve köşk adlarını tekrarlayan Yeni Saray 699.000 m²'lik bir sâhaya yayılan kasr, köşk, devlet dâireleri ile çeşitli saray halkına mahsus koğuş ve binalardan bir çok câmi, kütüphâne ve muazzam bir mutfaktan meydana gelmiş idi. Fâtih'in yaptırdığı ilk binâlara Bayezid II. ilâveler yaptırmış. XVI. asırda saray çok kalabalıklaşınca, yeni bir çok binalar eklenmiştir. Fakat klasik devrin yapı husûsiyetlerini gösteren bu XV.—XVI. asır binâları sonraları yeni bir takım ilâveler ile sarılmıştır. Burada inşâ olunan son köşk Abdülmecid'in tamâmen Avrupa üslûbunda yaptırdığı Mecidiye kasrıdır.

Yeni Saray, birinci avlu denilen ağaçlı sâhanın içinde, başlıca iki yerde toplanan binâlar ile, bu bahçenin muhtelif yerlerine dağılmış münferit kasrlardan, köşklerden, hizmetlilere mahsus dâirelerden meydana gelmiş bir şehir gibi idi. Tam Sarayburnu'nda, sâhilde bulunan yazlık saray kısmını teşkil eden binâlar 1863'teki yangında harap olduktan sonra, ortadan kaldırılmış ve demiryolu yapılırken, son izleri de silinmiştir. Bu sâhildeki manzûmeden, Balıkhâne kasrı, Mimâr Davud Ağa tarafından yapılan İncili köşk veya Sinan Paşa köşkü, Selim I. için yapılan Mermer-Köşk, Kâğıt Emini kulesi, Bamyacılar kasrı, Gülhane kasrı, Hasan Paşa köşkü, tam Sarayburnu'nda olan Topkapısı sâhil sarayı, Bostancıbaşı köşkü, saray kayıkları müstahdeminine âit Hamlacılar ocağı, Sirkeci İstasyonuna doğru bir yerde bulunan ve kapudan-ı deryâ ile pâdişahın vedâlaşmasında kullanılan Yalı köşkü gibi binâlar son asır içinde ortadan kalkmıştır. Sâhildeki yapılardan Sinan Paşa'nın yaptırdığı, kısmen sûr duvarları üzerinde olan İncili köşkün alt kısmındaki kemerler hâlâ durmakta ve eski bir gravür bu köşkün esas mimârisini göstermektedir. Son yıllarda burada yapılan araştırmalarda kasrın iç süslemesine âit çiniler de bulunmuştur. Yine sûr üstünde ve saray kayıkhânesine âit gözlerin üzerinde inşâ edilmiş bulunan esası belki Bayezid II. devrine âit olmakla berâber, Sultan İbrahim'in yeniden yaptırdığı ve birçok defa değişikliğe uğrayan, genişletilen Sepetçiler kasrının tezyinatlı bir tavanı son otuz yıl içinde yok olmuş, 1964'te, tâmir edilmek üzere, binanın bütün sol kanadı indirilmiştir.

Sarayın ilk avlusunun içindeki köşklerden yalnız iki tanesi iyi bir durumda zamanımıza kadar gelmiştir. Bunlardan biri 1472'de yaptırılan ve Sırça saray da denilen Çinili köşk, diğeri ise, cadde üzerinde, sûr üstünde 1810'da, Mahmud II. tarafından barok ile empire karışığı bir üslûpta yaptırılan Alay köşküdür. Çinili köşk, gerek plan, gerek iç tezyinat bakımından, tamâmen orta Asya Türk mimârî geleneğine uygun bir binâdır. Murad III. devrinde bir tadilât görerek, bir odasında 1590 tarihinde havuzlu bir çeşme yapılmıştır, 1875'te ilk müze burada kurulurken, büyük ölçüde değişiklik,hattâ tahribat yapılmıştır. İki katlı olan köşkün plan tertibi kubbeli bir avlu sofasına açılan dört eyvan ile köşelerde odalar tertibine uygundur ki, aynı esas daha mütevazi olarak, Türk evlerinde de tatbik edilmiştir. İçeride bâzı yerlerde altın damgalı mavi çinilerin kaplı olmasına karşılık, esas cephede tezyinî bir ifâdeye sahip yine çiniden yapılmış muhteşem yazılar görülmektedir. 1810 tarihinde daha eski bir köşkün yerinde inşâ ettirilen Alay köşkü, adından da anlaşılacağı gibi, geçit alaylarının seyri için yapılmıştır. Cadde üzerindeki pencerelerinin kemerlerinde İzzet'in siyah taş üzerine altın yaldızlı madenî harfler ile yazılı olan manzum kitâbesi vardır.

Prof. Dr. Semavi Eyice
(İslâm Ansiklopedisi'nden)